

THĂM MỘ CHÍ SĨ TRẦN ĐÔNG PHONG BIA TƯỢNG NIỆM BS ASABA...

**Được giao trách nhiệm tài chính của Phong Trào Đông Du (1905-1908) mà lúc nào cũng quá túng thiếu, chí sĩ Trần Đông Phong tự sát năm 1908, cụ Cường Để đã xây bia mộ cho ông tại nghĩa trang Zoshigaya Reien ở Tokyo (phía đông ga Ikebukuro).
Tới nay trước mộ vẫn luôn có hoa tươi và thỉnh thoảng con dân người Việt... vẫn viếng thăm.**

Trích “Kỷ Niệm 100 Năm Phong Trào Đông Du” (ấn bản 2)
của Đỗ Thông Minh.

...

Cụ Phan qua Nhật lần thứ 2

Tháng 8, cụ Phan cùng Nguyễn Thúc Canh (tức Trần Hữu Công, Trần Trọng Khắc) lên đường qua Nhật lần thứ 2, từ bên đò Ché Giang đi Hải Phòng, rồi theo đường cũ ra khỏi nước. Lần này cụ đã ghé Sa Hà thuộc Quảng Châu, thủ phủ Quảng Đông thăm quan Hiệp Đốc Đại Thần Nguyễn Thiện Thuật (1844-1926, năm 1852 đỗ Cử Nhân, năm 1971 là Tri Phủ Từ Sơn, dẹp giặc được phong làm Tán Tương Quân Vụ giúp Hoàng Kế Viêm đánh giặc Tàu Ô... năm 1885, kinh thành Huế thất thủ, đưa vua Hàm Nghi đi lập chiến khu Tân Sở để chống Pháp, sau bị thua trận Bãi Sậy, chạy qua nương nhờ Tướng Cờ Đen Lưu Vĩnh Phúc). Khi đó cụ Thuật đã gần 70 tuổi, hơn cụ Phan khoảng 30 tuổi, ngang với cha của cụ, sau mất chỉ có năm mộ sơ sài ở Quảng Tây. Rồi cụ Phan lấy tàu từ Hồng Kông tới Yokohama vào đầu tháng 9, đưa được 3 thanh niên du học đầu tiên qua Nhật.

**Cụ Phan Bội Châu, Nguyễn Thiện Thuật và Lưu Vĩnh Phúc.
Tranh vẽ để tại gia trang, nay là nhà kỷ niệm Lưu Vĩnh Phúc.**

Tới Yokohama, cụ ghé thăm Lương Khải Siêu, cụ Lương mới bàn rằng: *"Cái kế độc lập của quý quốc có ba **đề mục** lớn. Một là thực lực riêng ở trong nước các ông. Hai là nhờ hai tỉnh Quảng nước tôi cứu viện. Ba là nhờ sức cứu viện của Nhật... nhưng nhứt thiết đều trông cậy ở thực lực của quý quốc mà thôi... Thực lực hệ trọng hơn hết, không gì cho bằng nhân tài.*

- Quý quốc không phải lo không có ngày độc lập mà chỉ lo quốc dân không đủ tư cách độc lập.

- Quý quốc chớ có lo không có cơ hội độc lập mà chỉ lo không có nhân tài và không chụp được cơ hội.

- Kế hoạch giành lại nước máu chót có mấy điều, nhưng thực lực trong nước là chủ yếu.

- Thực lực trong nước là dân trí và nhân tài..."

Tình cảnh sống ở Nhật khi đó ra sao? Cụ Phan viết trong Niên Biểu: *"Lúc đầu chúng tôi chỉ thuê gian nhà hạ đẳng, vừa dung được 3 người ở. Nay bỗng chốc thêm được 9 người, mà đồng tiền chưa tới, trong ngụ quán lúc đó, đột nhiên có cái vấn đề khốn nạn "Người thừa tiền thiếu"."*

Cụ Tăng Bạt Hồ phải chạy đi vay tiền các thương gia Hoa để sống tạm. Nhóm người Việt lần đầu tiên gặp thời tiết mùa đông, tháng 9/1905 Ta (tức khoảng tháng 11 Tây), cụ Phan viết:

"Mùa đông bắt đầu, tuyết rơi như mưa, gió bắc thổi dữ dội, tay lạnh cóng. Bọn mình vừa rời đất nước tới đây, quần áo chẳng chuẩn bị, đành phải chịu rét. Sở lưu hạ có 9 người chúng tôi ngày chỉ hai ăn bữa bằng gạo hút, đồ ăn chỉ một vốc dưa muối và chén trà, một gian buồng chật ních ăn ở với nhau. Lúc đó lại tháng đầu đông, xứ Nhật Bản tuyết xuống như mưa, tay chân cóng như gỗ..."

Lương Lập Nham nói *"Lúc này không đi ăn mà còn đợi lúc nào nữa". Sáng ngày nhịn đói, từ Hoàn Tân đến Đông Kinh một ngày một đêm. Đêm đâm vào cửa cảnh sát thự (sở cảnh sát), nằm ngủ giữa đất, quan cảnh sát hỏi, ông vì không hiểu tiếng Nhật, ngu ngơ trả lời; lục trong túi lại không có gì cả, nghi là người có tâm tạt đoạn rồi cảnh sát nói chuyện bằng chữ viết mới biết ông là thiếu niên Ấn Độ Chi Na, cảnh sát Nhật lấy làm lạ, cấp cho ông tiền phí hỏa xa về Hoàn Tân. Ông được tiền cảnh sát cho, đã đỡ đói trong vài ngày, nhưng không trở về quán ở, bèn đi thăm hết những chỗ lưu học sinh Trung Hoa ở Đông Kinh, tình cờ tìm được nhà Dân Báo Báo Quán (của Trung Quốc) mà nương nhờ, được Chủ Bút là Chương Bình Lâm hiệu là Thái Viêm nhận cho 3 người vào làm việc..."*

Khó khăn chông chát... đến phải tự sát!

Vì sự bất cần của một phụ huynh học sinh khi viết thư qua Nhật, cho biết là đã quyên được một số tiền lớn khoảng 200.000 đồng và hỏi cách làm sao gửi qua Nhật, khiến cụ Phan nhận được thư rất lo, nhưng cũng thử cử hai người về lấy, nào ngờ tàu vừa đến cảng Sài Gòn thì họ bị Pháp bắt ngay. Cả những lá thư của anh Trần Đông Phong, giữ vai thủ quỹ, đã gửi về gia đình giàu có ở Việt Nam yêu cầu đóng góp ủng hộ khiến người Pháp biết rõ sự tình.

Ngày 2/5/1908, một du học sinh là anh Trần Đông Phong, con nhà giàu, người đã từng giúp cụ Phan 15 nén bạc lúc cụ chuẩn bị ra đi (và 15 lượng bạc cùng với 200 đồng khi gặp cụ Phan trong lần cụ về nước đầu tiên?) tự sát. Anh mong tin nhà gửi tiền mãi không được, vừa vì trách nhiệm nặng nề, vừa hổ thẹn với anh em... nên khi mọi người đi học, ở nhà một mình anh đã tự sát, mà đâu biết rằng thư từ bị Pháp tịch thu và nhiều người bị bắt vì những lá thư đó! Anh để lại di chúc:

"Nhà tôi giàu có, cả tiền với thóc, kể đến hàng vạn, mà gần đây học phí trong trường, chỉ là nhờ Nam Kỳ cấp cho anh em, tôi đã nhiều lần viết thư về nhà, khuyên cha tôi bắt chước làm như ông Trương Tử Phòng, phá sản vì nước, cha tôi không trả lời Tôi nghĩ tôi là con một nhà giàu, xấu thẹn với anh em quá, nên tôi phải tự vận cho cha tôi biết chí tôi, và cũng để tạ tội với anh em."

Cụ Cường Đê đã đích thân xây mộ bia cho anh tại ngôi chùa mang tên Hộ Quốc Tự (Gokokuji, thuộc Chân Ngôn Tông, xây năm 1681, là chùa lớn và cổ nên được mệnh danh là "bảo hộ nước") ở quận Bunkyo (Văn Kinh), Tokyo, sau tách một phần ra thành nghĩa trang Zoshigaya Reien (Tập Ty Cốc Linh Viên) ở bên quận Toshima (Phong Đảo) nơi chôn cất nhiều Thủ Tướng, Bộ Trưởng, Tướng Nhật (trưng tự nghĩa trang Mạc Đĩnh Chi tại Sài Gòn trước đây hay Mai Dịch tại Hà Nội)... Nghĩa trang Zoshigaya Reien gần ga Higashi Ikebukuro (Đông Trì Đại) đường xe điện ngầm Yurakucho (Hữu Lạc Đình) hay ga Zoshigaya (Tập Ty Cốc) đường xe điện chạy giữa thành phố Toden Arakawa (Đô Điện Hoang Xuyên). Nếu ở ga Ikebukuro đường tàu JR, thì lấy taxi đi về phía đông cũng rất gần.

Đó là di tích duy nhất về anh còn lại ở Tokyo. Trên bia cao khoảng 1,6 mét có ghi hàng chữ Hán: **Đồng Bào Chí Sĩ Trần Đông Phong Chi Mộ.**

112 người Việt, Hoa, Nhật tại Nhật đã viếng mộ ngày 10/4/2005.

14 người thuộc chương trình "Hành Trình Tri Thức Đông Du" từ Việt Nam đã đến viếng mộ ngày 29/11/2010, thấy có hoa tươi ai đó đã cắm...

Muốn tìm đến mộ ông Trần Đông Phong thì nên đi thẳng tới nghĩa trang Linh Viên, đi bộ tới mộ mất khoảng 5 phút. Vì nghĩa trang Linh Viên rất rộng, được chia thành nhiều ngõ nhỏ có đánh số, nhớ hỏi ngõ 1種 4A号 4号側 4側 đi vào độ 20 mét, ở phía bên phải. Nếu đi bằng công chính của chùa Hộ Quốc thì hơi xa, mất khoảng 12-15 phút đi bộ. Từ cổng vào tới chính điện khoảng 120 mét, đi theo ngõ

bên trái chùa độ 100 mét nữa, qua một nghĩa trang sau chùa, tới cuối rẽ trái, đi độ 100 mét ra đường lớn, băng qua đường tới nghĩa trang Linh Viên ở bên phải, rẽ trái đi thẳng 150 mét, tới ngã 3 rẽ phải, đi thêm 150 mét, ngang qua một ngã 4, rồi tiệm bán hoa, tới ngã 3 rẽ phải, đi thêm độ 30 mét, rẽ trái vào ngõ 20 mét, ở phía bên phải...

Cụ Phan lén trở lại Nhật tạ ơn Bác Sĩ Asaba

Tháng 5/1917, sau khi ra khỏi tù, cụ Phan đi Thượng Hải rồi từ đó trở qua Nhật trong 4 tháng. Nhưng cụ phải lén tới, vì trước khi bị trục xuất cụ đã viết lá thư gửi Ngoại Trưởng Nhật thống trách việc trục xuất du học sinh. Khi hay tin về Bác Sĩ Asaba (hình bên) đã mất ngày 25/9/ 1910 vì bệnh lao (mới 43 tuổi, người ân nhân mà cụ coi như cha mẹ đẻ), có lẽ do cụ Cường Để báo, cụ Phan đã đến viếng mộ tại làng Higashi Asaba (Đông Thiên Vũ) ở phía nam Tokyo khoảng 160 km và khi đứng trước mộ cụ đã quyết ý là sẽ dựng bia kỷ niệm để tỏ tình nghĩa.

Đầu năm 1918, cụ Phan đã trở lại Nhật và ở lại trong khoảng 2 tháng để lo việc dựng bia tưởng niệm. Khi tới Nhật, cụ đã đi cùng với ông Lý Trọng Bá (tên thật là Lưu Yên Đan), khi Nhật trục xuất thì ông trốn ở lại, lấy quốc tịch Trung Quốc, được học bổng, lúc đó học đại học Nagoya (Danh Cổ Thất), rồi Teikoku Tokyo (Đế Quốc Đông Kinh), đậu Tiến Sĩ Công Khoa (Công Nghiệp)), tới làng quê của ông Thiên Vũ. Thời gian chờ làm bia, cụ Phan và ông Lý ở nhà gia đình ông Asaba hay trọ ở Nagoya, nơi ông Lý Trọng Bá đang theo học.

Cụ muốn làm bia tưởng niệm người xưa, nhưng hỏi ra thì tiền mua đá và thuê thợ khắc chữ không thôi đã hết 100 Yen, tổng cộng cả tiền di chuyển và xây dựng bệ sẽ tốn khoảng 200 Yen, mà trong túi cụ chỉ có 120 Yen. Cụ đến trình bày ước vọng với ông Thôn Trưởng tên Cương Bản Tiết Thái Lang (Okamoto Settaro, hình bên), khi đó cụ mới hay, những điều nhân nghĩa mà Bác Sĩ đã làm như giúp đỡ cụ và Phong Trào Đông Du, Bác Sĩ không nói với ai Cụ Phan định gửi trước 100 Yen làm

bia rồi về nước kiếm đủ sẽ trở qua sau Nhưng Thôn Trưởng liền nói:

"Các ngài đã có lòng nhớ đến người thôn tôi, tôi nên giúp thành cái chí, các ngài, không cần phải lặn lội cho nhọc."

Thứ Sáu, ông Thôn Trưởng Cương Bản nói học sinh trường tiểu học Higashi Asaba hãy mời phụ huynh Chủ Nhật đến nghe ông nói chuyện Ông tụ họp mọi người trong làng, sau khi giới thiệu cụ Phan Bội Châu và Tiến Sĩ Lý Trọng Bá, đã nói rằng (nguyên văn từ sách Phan Bội Châu Tự Phán):

"Loài người sở dĩ sinh tồn được lâu dài nhờ có tấm cảm tình thương yêu nhau mà thôi; ông Thiên Vũ người thôn ta đem lòng nghĩa hiệp giúp cho người một nước khác, đã vun trồng danh giá cho người thôn ta nhiều lắm. Người thôn ta há có lẽ chỉ một mình ông là người quân tử rử Hiện nay, hai ông Phan, Lý xông pha sóng, vượt đường bể muôn dặm, quý trọng người thôn ta, vì ông Thiên Vũ mà dựng bia kỷ niệm. Chúng họ đối với thôn ta, nghĩa khí chân tình đến thế. Chúng ta đối với họ lại hững hờ lơ lửng, người trong thôn ta không nhọc mà thôi, mà nhọc đến quốc nhân Nhật Bản ta nữa."

Nói đến đó thì tiếng vỗ tay như sấm, mọi người đồng lòng góp công của dựng bia và hoàn thành đầu năm 1918, tức Đại Chính Thiên Hoàng năm thứ 7. Năm 1998 bia này đã được coi là di sản văn hóa của thị trấn Asaba.

Hàng đầu từ bên phải là ông Thôn Trưởng Cương Bản, cụ Phan Bội Châu, hai người hỗ trợ, hàng sau là ba nhà sư.

Theo gia đình ông Thôn Trưởng Cương Bản, bức hình chụp kỷ niệm lúc khánh thành gồm có 7 người ở trước bia tưởng niệm là do ông Lý Trọng Bá chụp (sau này, ông Lý qua Trung Quốc làm Kỹ Sư).

Mộ bia BS Asaba cách bia tưởng niệm do cụ Phan lập khoảng 10 mét về bên phải.

Một người trong gia đình ông Thôn Trưởng Okamoto kể lại rằng:
"Khi đó tôi còn nhỏ, còn chảy nước mũi, nhưng tôi nhớ thấy một người có địa vị tới thăm mộ Asaba tiên sinh. Người này quỳ và cúi đầu rất lâu trước mộ tiên sinh. Thấy hình ảnh của người này

không ngừng khóc, nước mắt chảy ròng, nên dù là trái tim trẻ con, tôi cũng đã có ấn tượng sâu đậm."

Người khác trong gia đình ông Thôn Trưởng Okamoto cũng kể lại rằng: "Thấy có 3 du học sinh, không rời nơi đây cho đến khi hoàn thành việc dựng bia Ông Lý Trọng Bá đàn vĩ cầm giỏi, hay hát. Nghe ông ta hát bài Sakura, Sakura, khi đó đúng lúc hoa Anh Đào nở... nên ông Lý cũng đã viết một bài thơ ca ngợi tuyết và hoa Anh Đào (của thi sĩ Phương Nhạc đời Tống) lên trên cái quạt (theo truyền thống Á Đông, vào mùa xuân Đại Chính 1918)... Chúng tôi đã giữ cái quạt này cẩn thận."...

4 câu thơ thất ngôn viết trên quạt.

**Bia mộ cụ Phan Bội Châu tại Huế.
"Sào Nam Tử Phan Bội Châu Chi Mộ"**

Đỗ Thông Minh.